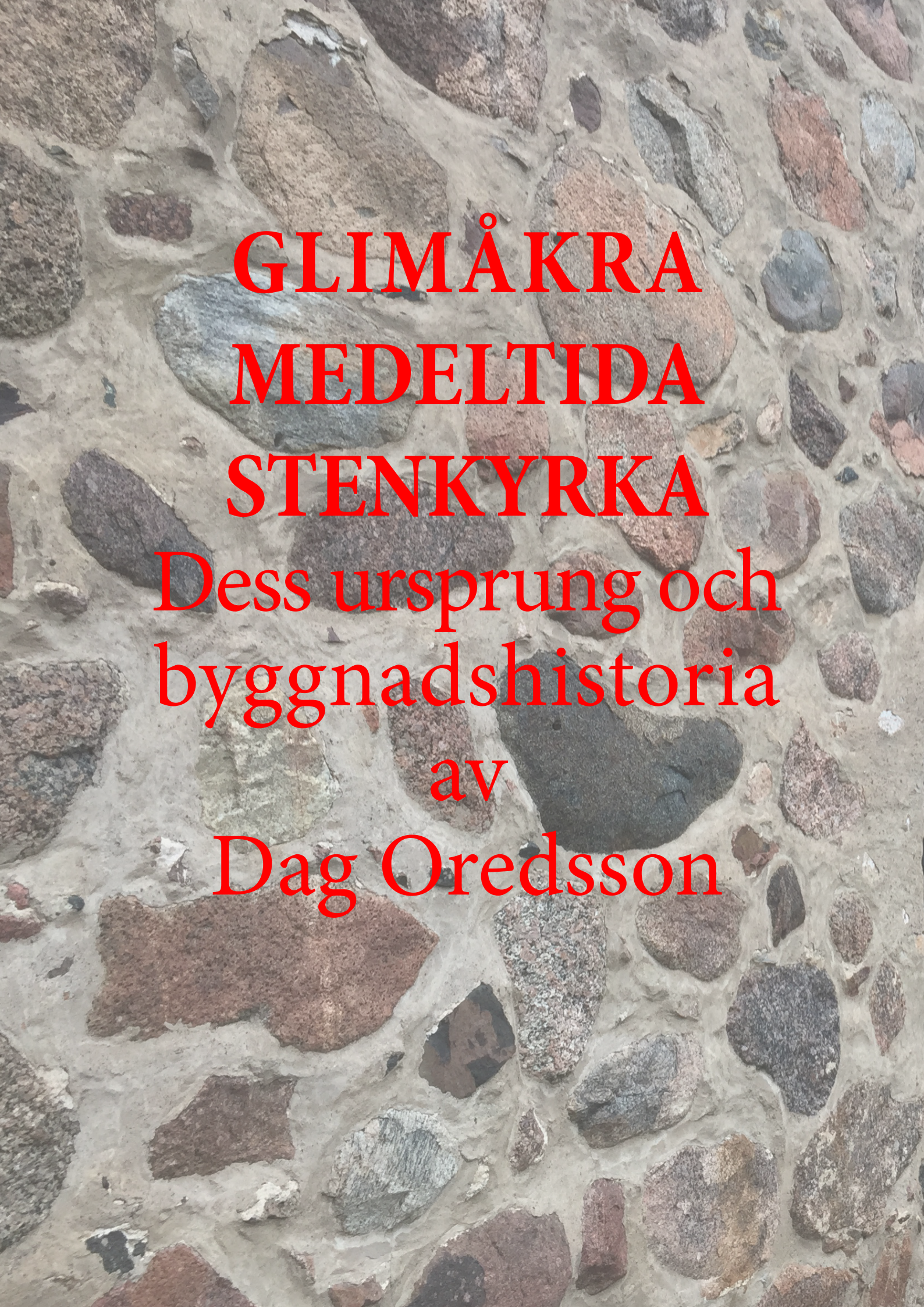

GLIMÅKRA MEDELTIDA STENKYRKA

Dess ursprung och
byggnadshistoria

av

Dag Oredsson

Glimåkras medeltida stenkyrka

Dess ursprung och byggnadshistoria¹

Teol. Dr. Dag Oredsson

Glimåkra sockens historia är intimt förknippad med dess kyrka i rent fysisk bemärkelse. Sockenbildningen i Skåne hade sitt främsta uttryck i byggandet av dess stenkyrkor och därför genom att studera deras byggnadshistoria, förstår vi också bättre denna process. Så när jag i denna artikel diskuterar Glimåkras medeltida stenkyrka, är det samtidigt Glimåkra sockenhistoria som speglas.

Under 1000-talet pågick en omfattande mission runt om i Skåne och kanske nådde den även våra bygder i Göinge. Adam av Bremen noterade på 1070-talet att det fanns omkring 300 kyrkor i landskapet, och de flesta av dessa var sannolikt träkyrkor. Traditioner och hypoteser om tidiga kyrkor i Glimåkra vid Blåkullarna, i Tockarp, Söndraryd och även i Färghult, kan därmed ha en faktisk historisk förankring.³ Det bör i så fall ha handlat om missionskyrkor i byarna och inte egentliga sockenkyrkor.

Under 1100-talet byggdes ett stort antal stenkyrkor. Till en början skedde detta på initiativ av den danska centralmakten, och genom kyrkans egna institutioner (ärkesäte, domkapitel och kloster) och enskilda lokala stormän. Genom att kyrkoskatten, då i form av tionde, etablerades vid denna tid så fick även de lokala bönderna resurser, i form av en kyrkkassa, till att bygga stenkyrkor. Det är också denna tionde-institution som krävde en sockenorganisation. Därmed kom tiondet att gå hand i hand med sockenbildningen och byggandet av stenkyrkor.²

En stenkyrka byggs i Glimåkra

Även om det fanns danska godsägare och kyrkliga institutioner med egendomar i Göinge, var det förmodligen kollektivet av bönder i Glimåkra socken som tog initiativet till bygget av en stenkyrka i Glimåkra, även om någon eller några av de mer välbeställda kan ha varit drivande. När detta skedde kan vi inte veta säkert, eftersom dokument från perioden saknas och själva byggnaden inte kan undersökas då eventuella lämningar är överbyggda av den nuvarande kyrkan. Byggnadstekniken är annars en av de viktigaste källorna för dateringen av de medeltida kyrkorna. Vad vi har är senare beskrivningar och dokument särskilt från 1800-talet, men även från 16–1700-talen. Vi kan också försöka sätta in sockenbildningen i ett större sammanhang och göra analogier med andra kyrkor i Göingebygden och dess omnejd.

Göinge har varit befolkat sedan järnåldern, om än i huvudsak i de sydliga slättområdena, men på 1100-talet var hela bygden bebodd och byggnader av sten är kända. Detta gäller inte minst kyrkorna i regionen. Medeltidskyrkorna i Knislinge, Hjärsås, Emmislöv, Hästveda, Kviinge, Osby och troligen även Gryt förmodas ha byggts i slutet av 1100-talet eller i början av 1200-talet. I det perspektivet är det märkligt att Glimåkra medeltidskyrka har förmodats härröra först

från 1280-talet. Denna datering verkar sakna en saklig grund utan tycks bygga på en till synes klädsam försiktighet hos tidigare bygdeberättare såsom Torsten Lundberg och Pehr Johnsson, vilka tycktes förvänta sig att utvecklingen skulle dröja längre i Glimåkras skogsbygd.³

En avgörande detalj i dateringen av kyrkan är frågan om det fanns en absid under den inledande fasen av kyrkans tillkomst. Lundberg menade att ingen sådan fanns i medeltidskyrkan.⁴ På en planritning som visar hur kyrkan såg ut omkring 1800 (se bilaga), finns emellertid en absid inritad. Den skulle visserligen kunna tolkas som sekundär på ritningen, men det kan också bero på kartans amatörmässiga utförande, där t.ex. kyrkans murar blivit alldeles för tunna. Vidare framträder absiden tydligt på två av tre geometriska ritningar av Glimåkra kyrkby från 1696 (se bild 5). I räkenskaper daterade till 1619 och som förvaras i danska *Rigsarkivet*, redovisas skador som åsamkats kyrkan i samband med en attack mot denna 1612. Bland dessa nämns att taket över absiden saknas.⁵ Därmed vet vi att det fanns en absid redan då.

Fanns det ingen absid i den ursprungliga kyrkan i Glimåkra, måste en sådan alltså ha tillförts sekundärt. Detta är ovanligt men förekommer hos några medeltidskyrkor, men då har tillbyggnaden i regel skett mycket tidigt (tidigt 1200-tal) eller mycket sent

¹ Fokus ligger på byggnaden och i viss mån fasta inventarier. Jag vill uttrycka ett tack till arkeologen Mattias Karlsson vid Kulturen i Lund, som tittat igenom min artikel för att hjälpa mig undvika grova felaktigheter. De fel och brister som kvarstår är dock helt mina. Detta är en mer detaljerad version av den artikel som publicerats i den tryckta årsboken 2021.

² Westrup 1957:4.

³ Lundberg 1964 (1927):145 och 153, Johnsson 1938:3, Westrup 1957:5, Görnebrand s 10, Uno Oredssons kommentar i Johnsson 1979–80:21 och Ranby 2016:125. Samtliga dessa referenser verkar utgå från Lundbergs antagande.

⁴ Lundberg 1964(1927):149.

⁵ Karlson 1972:31.

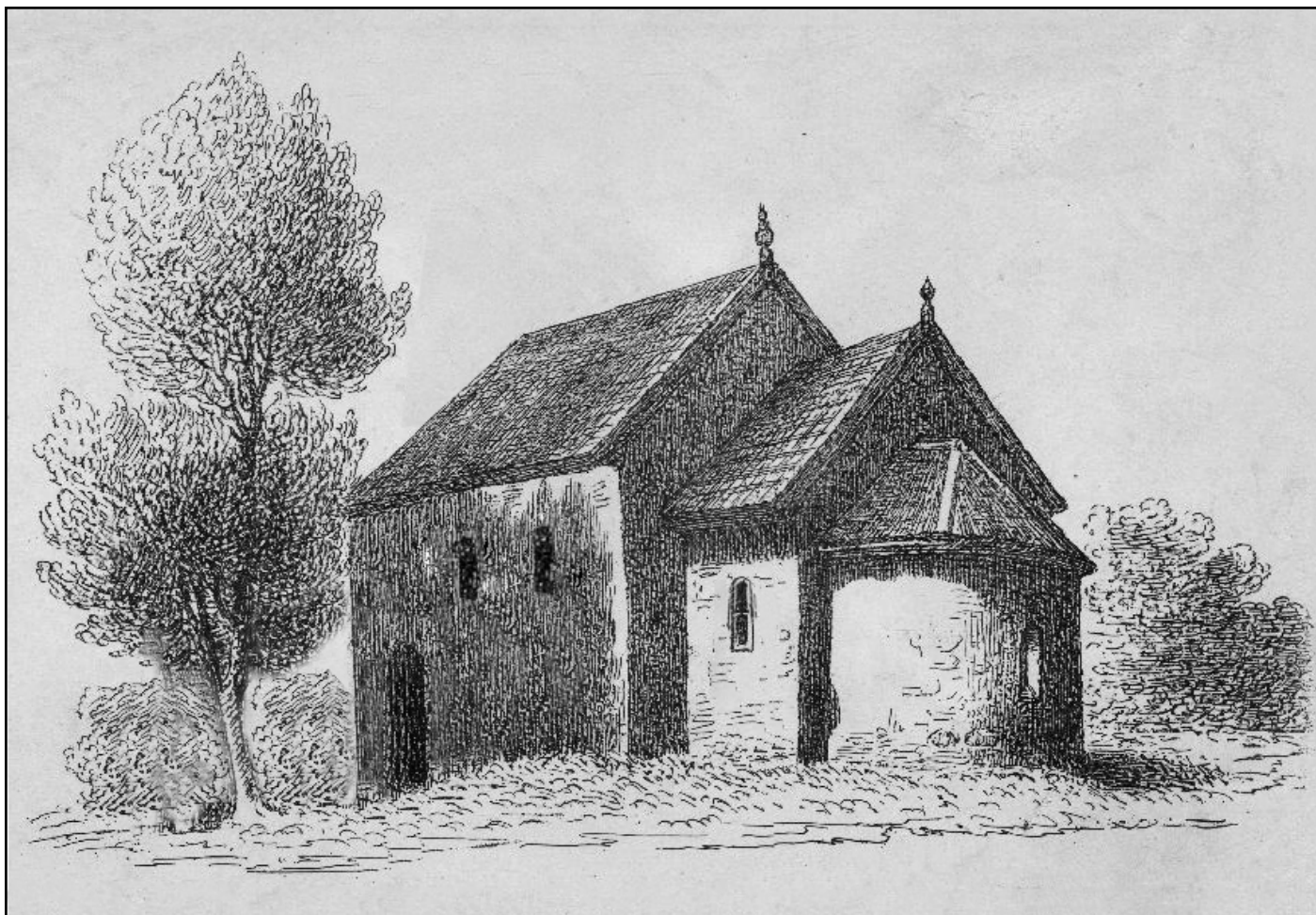

Bild 1. Så här skulle Glimåkra medeltidskyrkan kunnat ha sett ut under sin äldsta period. Möjligen kan portalen ha varit mer utarbetad.

(17–1800-talet). Den enklaste tolkningen av vittnesbörden om en absid i Glimåkra är därför att den var ursprunglig. Eftersom absid i kyrkorummet är särskilt typiskt för de tidiga romanska kyrkorna fram till 1200-talets mitt, borde Glimåkra medeltidskyrka därmed vara byggd senast 1250.⁶ Endast undantagsvis har absidkyrkor uppförts i slutet av 1200-talet.

Med kyrkan i Gumlösa, som byggdes på 1190-talet, introducerades tegel som byggnadsmaterial. Detta anammades även av kyrkbyggarna i Östra Göinge, nämligen i byggandet av Hjäsås och Emmislövs kyrkor. Dessa tillhör de kyrkor i bygden som daterats något senare, dvs till i början av 1200-talet. I alla beskrivningar av Glimåkra kyrka framgår det att denna byggdes av sten utan inslag av tegel.⁷ Detta gäller även de övriga något tidiga kyrkorna i Östra Göinge.

Med hänsyn till de övriga stenkyrkornas datering i Östra Göinge, inslaget av en absid i den ursprungliga strukturen och avsaknad av tegel i beskrivningen av kyrkan, landar vi därmed i en datering av byggandet

av Glimåkra medeltidskyrka till slutet av 1100-talet som mest rimlig. Även om man inte kan utesluta en senare datering, då det finns undantag i den generella utvecklingen av kyrkobyggandet, så är en sådan datering mer långsökt.

Vi kan alltså utgå från att den ursprungliga romanska kyrkan i Glimåkra bestod av ett långhus, ett kor och en absid, vilket i enlighet med resonemanget ovan är också den mest typiska planen för kyrkorna under denna tid. Korets avgränsning gentemot långhuset markerades förmodligen av en rundbågig triumfbåge. Vidare hade alla kyrkor av denna typ en sydlig och en nordlig ingång. Den traditionella uppfattningen är att den sydliga var för männen och den nordliga för kvinnorna, men det har även föreslagits att bruket av processioner skapade ett behov av två portar.⁸ Innertaket var troligen ett platt brädtak eller möjligen var det öppet med synliga takstolar.⁹ Det normala för dessa kyrkor var att de hade två till tre ganska små och högt placerade fönster på syd- respektive nordsidan av långhuset. Koret hade

⁶ Rörande datering av absidkyrkor, se Nilsson 2009:49.

⁷ Se särskilt Karlson 1974:20 och 1976:25. Även Araslövs och Sörbys kyrkor byggdes med tegel på 1200-talet.

⁸ Nilsson 2009:76–78. Man skulle då ha gått ut genom den lite enklare porten i norr och återvänt genom den mer utsmyckade sydliga ingången.

⁹ Karlsson 2015:98.

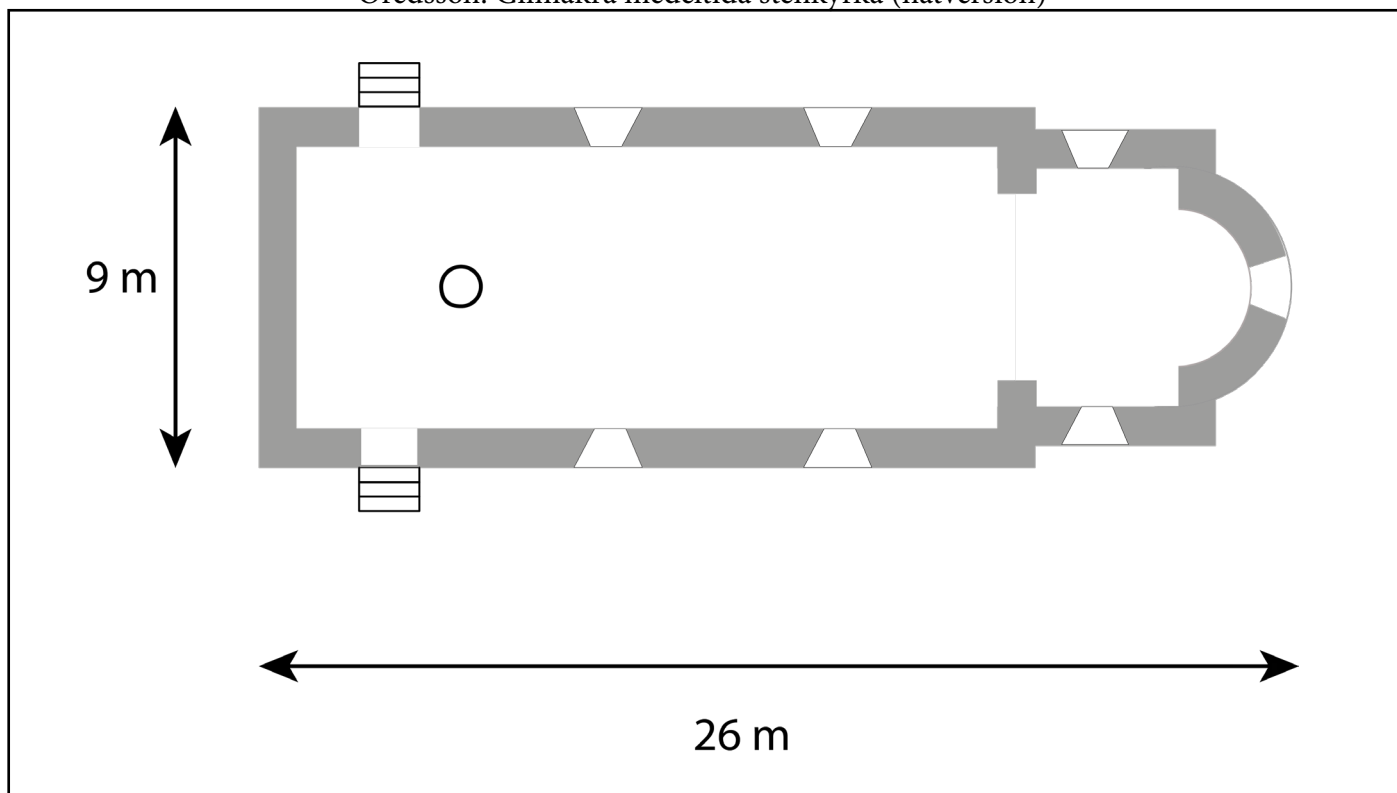

Bild 2. Med denna planritning vill jag ge en uppfattning om hur medeltidskyrkan bör ha varit disponerad under sin äldsta fas. Cirkeln markerar dopfunten position.

oftast tre fönster mot vardera sydliga, östliga (i absiden) och nordliga riktningen.¹⁰ Det innebar att i kyrkan var det relativt dunkelt, men med ett himmelskt ljus som strömmade uppifrån genom fönstren.

Yttertaket var förmodligen täckt av spån som tjärades, vilket var en vanlig takbeklädnad på medeltidskyrkorna. I vilket fall sägs i alla fall 1600-talskyrkan varit helt eller delvis täckt av spåntak.¹¹ Utsidan av väggarna saknade puts och hade breda fogar mellan stenarna.

Dopfunten av sten (såsom t.ex. Knislinge och Kvinge har idag), förmodligen granit, befann sig centralt, med en dragning åt väster. Den kan ha stått på ett podium och varit bemålad.¹² Det fanns inga kyrkbänkar för gudstjänstbruk utan församlingen stod upp vända mot koret, som var avskilt från långhuset av en murad triumfbåge och troligen ett korskrank.¹³ Det kan ändå ha funnits murade bänkar längs sidorna som användes för andra aktiviteter än gudstjänst i kyrkan.¹⁴ I koret var altaret, förstärkt av absiden, centralpunkten på samma

sätt som dopfunten var centralpunkten i långhuset.

En rimlig bedömning av kyrkans mått landar på en bredd på omkring nio meter och längd på 26 meter. Detta är i linje med de mått som t.ex. gäller kyrkorna i Hjäsås, Emmislöv, Knislinge och Gryt. I samband med det senare tornbygget kom kyrkan att förlängas västerut.¹⁵

Medeltida ombyggnationer

Under senmedeltiden (1350–1550) genomgick förmodligen den romanska symmetriska kyrkan flera förändringar i enlighet med de gotiska idealen. Liksom många andra kyrkor under denna period, särskilt under de sista hundra åren, fick Glimåkra ett vapenhus med brädloft, framför den sydliga ingången.¹⁶ Liksom i andra kyrkor försvann troligen de murade bänkarna inne i Glimåkras kyrka, vilket bör betyda att vapenhuset i stället kom att brukas som en möteslokal. Det har fö-

¹⁰ Karlsson 2015:76 och Nilsson 2009:79–82.

¹¹ Karlson 1974:20f, 1976:29 och Ranby 2016:125.

¹² Karlsson 2015:72 och Nilsson 2009:84.

¹³ Nilsson 2009:93.

¹⁴ Nilsson 2009:85.

¹⁵ Enligt 1800-talsritningen och kyrkoherde Collins beskrivning från 1828, var kyrkan då 12 alnar (7,13 m) bred och 45 alnar (26,7 m) lång. Jag förmodar att det är innermåttarna då läktaren i samma beskrivning sägs vara 10 alnar bred och väggarna bör ha varit mer än en aln tjocka. Måtten på bild 2 är yttermåttet; då har jag lagt till en meter för vardera muren. Då avståndet till västra yttermuren från den södra ingången brukar vara kortare under medeltiden än det är på 1800-talskartan, så räknar jag med att ursprungskyrkan var något kortare. I samband med att tornet och läktaren byggdes några århundraden senare, skedde förmodligen en västförlängning. Mattias Karlsson har i kommunikation med mig föreslagit att denna förlängning kan ha skett redan under medeltiden.

¹⁶ Karlson 1976:28, Karlsson 2015:74 och Nilsson 2009:121.

reslagits att tillkomsten av kyrkvårdskapet hörde ihop med denna utveckling.¹⁷ På så vis fick kyrkan en sydlig framsida och troligen byttes även de sydliga fönstren ut mot lägre placerade och större spetsbågade fönster som släppte in mer ljus.¹⁸

Oftast brukade då den norra ingången muras igen såsom i Knislinge kyrka, där vi ser spår av den gamla ingången på utsidan, eller ersättas med ett fönster. Uppgifter tyder på att detta inte skedde i Glimåkra utan att även den förseddes med ett vapenhus, om än ett enklare eller mindre sådant. I dokument från såväl 1600- som 1700-talet omnämns två vapenhus. I ett par sammanhang talar man om det *stora* och det *lilla vapenhuset* och i ett annat talar man om det *norra vapenhuset*. Enligt en tidigare teori så var det "lilla vapenhuset" en träbyggnad som fanns vid en koringång. Men eftersom det norra vapenhuset omnämns även efter det att en sakristia byggdes på korets norra sida 1743, faller denna teori. Det som talar *mot* ett nordligt vapenhus är avbildningarna av kyrkan på kartorna från 1696 och 1810, där det sydliga vapenhuset framträder tydligt men det nordliga inte syns. Å andra sidan syns inte heller den rätt stora sa-

kristian på kartan från 1810. Det verkar som om kyrkor på de gamla kartorna oftast avbildades i enlighet med stereotypa modeller utan verklighetsförankring, vilket kan förklara att det nordliga vapenhuset fallit bort. Ett nordligt vapenhus är ingen unik, om än mer ovanlig, företeelse.¹⁹

Nio av tio kyrkor i Skåne fick valvtak under medeltiden, och då i huvudsak under senmedeltiden. En betydande faktor kan ha varit att dessa ansågs vara mer brandsäkra än de platta brädtaken. Även om valv var något ovanligare i norra Skåne verkar sådana även ha funnits i Glimåkra, precis som i t.ex. Emmislöv och Hästveda. Detta styrks också av den redan omnämnda rapporten från 1619 rörande förstörelsen 1612, då valv ovanför koret sägs ha fallit ner. Se mer om detta nedan! Det bör då ha handlat om ribbade kryssvalv, byggda med tegel.²⁰ Såsom fallet var i andra liknande kyrkor, bör valven har försetts med omfattande kalkmålningar.²¹

Att det teologiska fokuset kom att i högre grad koncentreras på Kristi närvaro i nattvardselementen, kan kan förklara varför dopfunten förlorade sin centrala placering i långhuset. I stället för att ha varit ett fast objekt

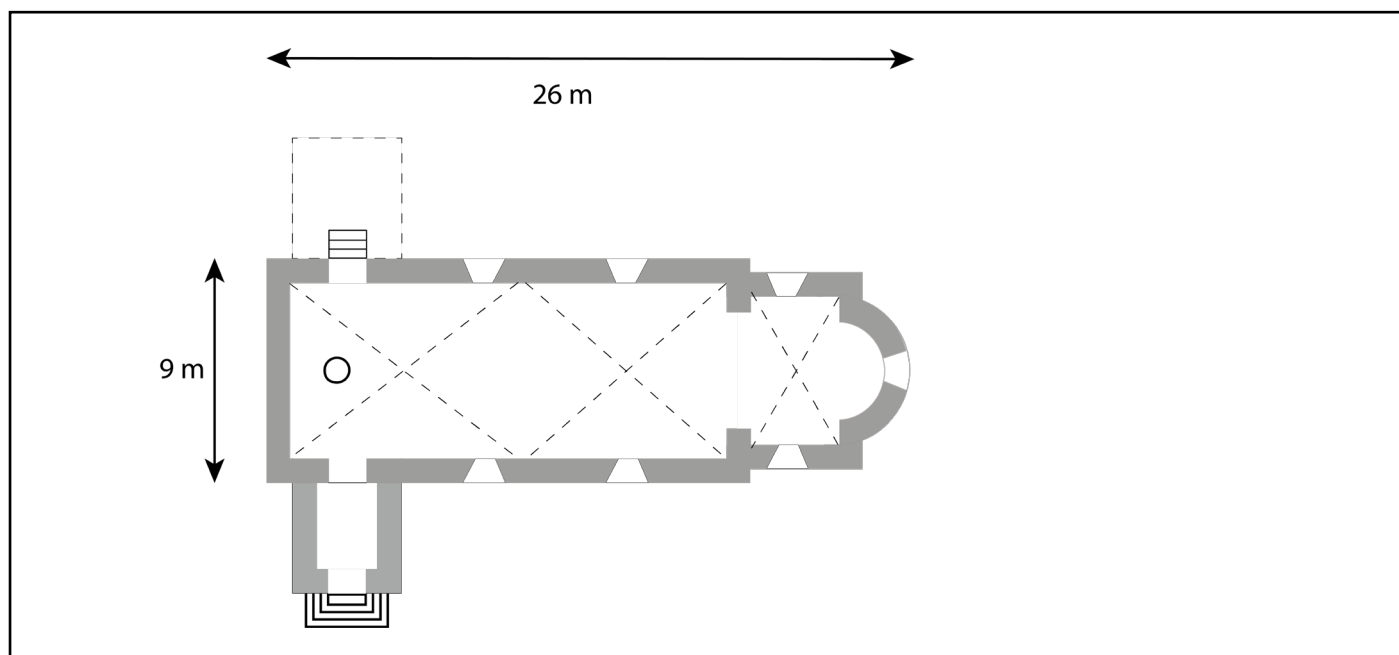

Bild 3. Kyrkan under senmedeltiden. De streckade linjerna inne i kyrkan markerar sannolika valv, troligen kryssvalv. Strävpelare är inte markerade. Streckade linjer runt norra ingången markerar ett möjligt nordligt vapenhus. Jag räknar inte med en förlängning västerut under denna period, men har ändå låtit dopfunten flytta längre i den riktningen.

¹⁷ Nilsson 2003:38 och 44, 2009:116–122 och 134 samt 2015:126.

¹⁸ Nilsson 2009:124–126. Detta hörde också ihop med tillkomsten av valvtak som krävde lägre sittande fönster. Mer om detta nedan.

¹⁹ I Emmislövs och Hästvedas, möjligen även i Tjörnarps, kyrkor fanns både ett sydligt och ett nordligt vapenhus. Karlson 1976:26. De två vapenhusen nämns bl.a. i Glimåkra kyrkiostohl LI:1 (1741–1828) Bild 130, där taken över *båda* vapenhusen tjärades 1743. Se också Glimåkra kyrkas historia från 1740 till 1826, i *Göingeminnen* 1938, sid 60. Även 1744 nämns stora och lilla vapenhuset i LI:1 (1741–1828) Bild 190. "Norra vapenhuset" nämns 1769 i LI:1 (1741–1828) Bild 1090.

²⁰ Det har föreslagits att valv saknades i Glimåkra kyrka, i alla fall under 1600-talet. Argumentet för detta verkar vara att det finns referenser till ett loft under den perioden. Men ett loft behöver inte förutsätta ett brädtak, utan förekom i regel även ovanför valv. I Karlson 1976:28 hävdar författaren att det var brädtak i såväl långhus som kor på 1600-talet, men i Karlson 1972:29 citerar han rapporten som redogör för det nedfallna valvet i koret. I vilket fall verkar det klart att valv fanns i Glimåkra medeltidskyrkas kor.

²¹ Nilsson 2009:127 och 2015:129f.

i kyrkans struktur, fick det mer en karaktär av inventarium. I kyrkor som förlängdes västerut under den här perioden har ofta dopfunten flyttats in i den västra förlängningen.²² Ett ökat ljusinsläpp medförde att menigheten kunde åse bättre undret som skedde i koret, även om det fortfarande lär ha funnits ett korskränk. Det kan ha hängt ett större krucifix ovanför skranket under triumfbågen, vilket var brukligt i denna typ av kyrkor.

Ännu saknades klockstapel, men det kan ha funnits ett litet klocktorn eller huv på taket för en mindre klocka.²³ Troligen tillkom en första klockstapeln i slutet av 1400-talet, vilket påkallades av att klockorna under den gotiska perioden i regel var större än under den romanska.²⁴ En mindre s k primklocka inne i kyrkan eller i en takryttare ovanpå kortaket, klingade i samband med nattvardsbrödets förvandling.²⁵

Reformation och restaureringar på 1600-talet

1612 var ett olycksaligt år för Glimåkra och dess kyrka. I det härjningståg då Gustav II Adolf brände ner staden Vä, attackerade han flera socknar i Göinge inkl. Glimåkra. Kyrkoherde Dinus Hansen Colding (som många av oss är ättlingar till) fick den 6 februari åse den svenske

kungens soldater bränna såväl prästgård som kyrka. Uppenbarligen skadades kyrkan kraftigt och klockstapeln förstördes helt, liksom viktiga dokument i prästgården vilka hade kunnat berätta mer om kyrkans äldre historia. Det var också då den s k Glimåkrabibeln rövades bort. Den återbördades för nästan 20 år sedan.²⁶

Bland det som förstördes fanns säkert många inventarier, om de inte rövades bort. Till dessa hörde förmodligen altarpuppats, predikstol och bänkar som i samband med 1500-talets reformation tillförts kyrkan. Katolska inslag, såsom sidoaltaren, hade troligen undanröjts redan i samband med reformationen. Predikstolen var en viktig nyhet i den Lutherska kyrkan som satte ordet i centrum. Bänkarna var nödvändiga så att menigheten orkade med att lyssna på de långa predikningarna.

Inga omfattande ombyggnationer skedde under 15–1600-talet, vilket var typiskt för de skånska kyrkorna.²⁷ I stället kom fokus att ligga på inventarierna, och efter svenskarnas förstörelse av kyrkan också på reparationer. Räkenskaperna i *Rigsarkivet* i Köpenhamn 1619 beskriver det eländiga skicket för kyrkan, dess brist på inventarier, avsaknad av tak över nordsidan och över absiden, en nedfallen välvning över koret, och att

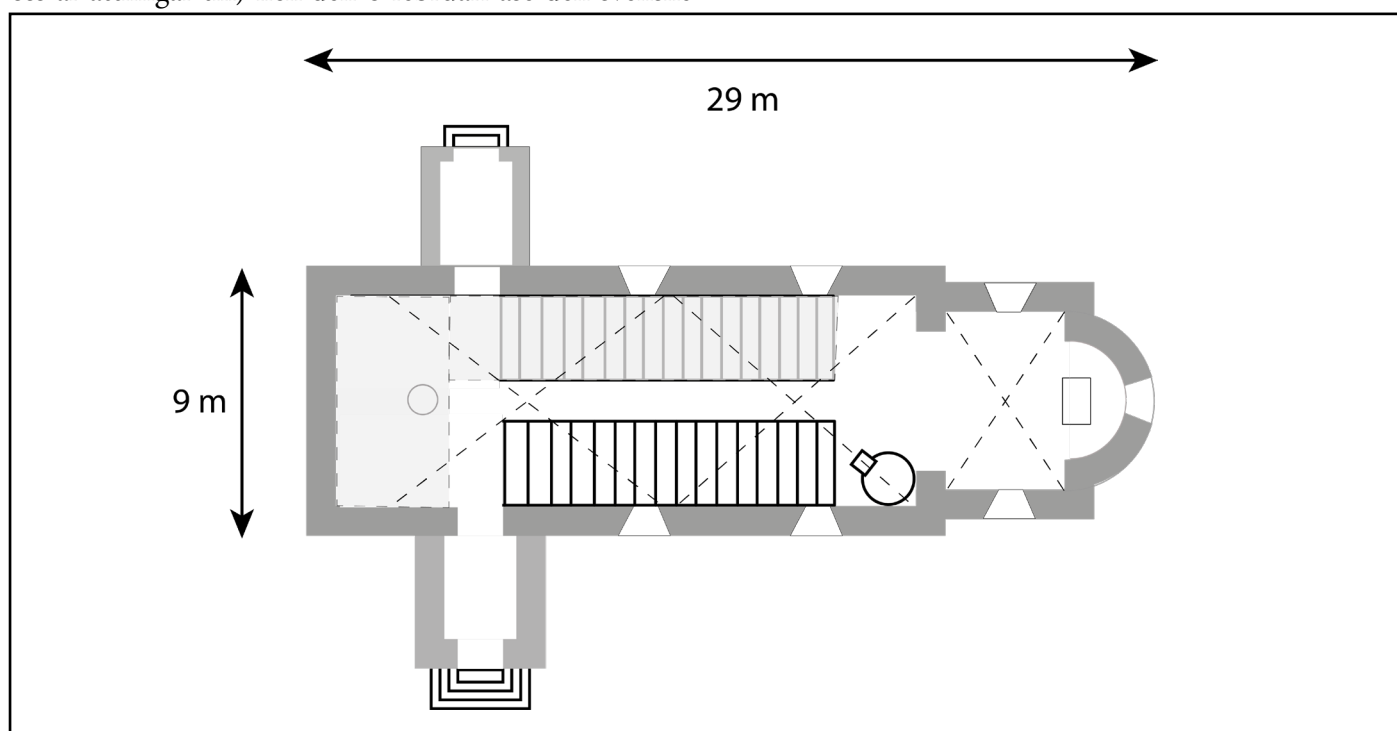

Bild 4. Kyrkan efter renoveringarna under Kristian IV:s tid. Förslaget förutsätter en utvidgning västerut då även en läktare byggdes. En sådan tillkom snart även längs norra långsidan och jag har valt att anta att den varit lika bred som bänkraden under och anslutit till den äldre läktaren. Ett mindre nordligt vapenhus, förmodligen byggt av sten eller tegel, kan ha haft sina rötter i senmedeltiden. Dopfunten stod ännu kvar i väst. En predikstol finner vi i sydöstra hörnet av långhuset. Exakt hur bänkarna var fördelade är osäkert. Gravvalvet i långhuset är inte markerat på planen.

²² Nilsson 2009:134f.

²³ Wikipedia, "Klockstapel". <https://sv.wikipedia.org/wiki/Klockstapel> (besökt 20191218)

²⁴ Nilsson 2015:123 och 132.

²⁵ Nilsson 2009:104 och 2015:153.

²⁶ Ranby 2016:103. Läs även mer om Glimåkrabibeln i *Årsbok* 2001!

²⁷ Lindahl 2015:198. Däremot byggdes en träkyrka i Örkened på 1500-talet, då Örkened blev en egen socken. Denna kyrka genomgick stora förändringar under perioden.

även en rejäl klockstapel saknades. En nygjuten klocka hade hängts upp i ett temporärt klockhus som snickrats ihop 1616–18.²⁸

En del nysatsningar kom därför att göras under kung Kristian IV, liksom i många andra kyrkor i Skåne. En altartavla från 1631 är omvitnad; ny bänkinredning och predikstol kan ha tillkommit samtidigt.²⁹ Såsom fallet var i andra liknande kyrkor utgår jag från att predikstolen var placerad i sydöstra hörnet av långhuset mot koret. Då valven (i alla fall i koret) inte verkar ha totalförstörts 1612, kan vi förmoda att dessa restaurerades och fanns kvar resten av kyrkans livstid. Dopfunten var ännu kvar i väst, vilket framgår av ett klagomål 1696 på att den stod för långt ifrån koret.³⁰

År 1682 omnämns två läktare, en gammal och en ny. Det vittnar om en tillväxt i socknen som krävde nya utrymmen för gudstjänstbesökarna. Den ena, troligen den gamla, bör ha varit placerad traditionellt i den västra änden, och det är rimligt att anta att den tillkommit i samband med en förlängning av kyrkan västerut. Men var fanns då den andra ”nya” läktaren? Det fanns 1682 ett behov av att förankra den med järnstänger i valvet (ytterligare stöd för att kyrkan hade valv och då även i långhuset), samt utökas.³¹ Läktare i två våningar är omvitnade, men det är troligare att den ”nya läktaren” var placerad längs nordsidan, mitt emot predikstolen.³²

Båda vapenhusen var ännu i bruk och så ännu 1743, kanske till dess kyrkan revs. År 1682 noteras att en rämna uppstått mellan det lilla (norra) vapenhuset och långhuset, vilken föreslogs kunna repareras med järnan-karen. En sådan åtgärd antyder att vapenhuset var murat, snarare än byggt av trä. Ett rum avskärmades 1698 i det stora vapenhuset (södra) för att användas till gravredskap.³³

Under 1600-talet inrättades mitt i långhuset, under gången, ett gravvalv (ibland kallat gravkor). Valvet var nedsänkt och omgiven av gråstensväggar och täckt med en lucka. Det var fem meter långt, två meter brett och 1,20 meter djupt. Kyrkoherdarna Peder Lauridsen (död 1674) och Paul Enertsen (död 1718) tillhör de som begravdes där. 1825 togs kistorna upp och grävdes ned strax öster om kyrkan (där sakristian är idag).³⁴

Det verkar som om klockhuset från 1618 ännu användes 1682, då brister hos detta påkallades. Eftersom en klockstapel finns med väster om kyrkan på kartorna

från 1696, bör en sådan ha konstruerats strax därefter och 1698 rapporteras denna vara i ett gott skick och endast i behov av en takreparation. Nio klockstaplar är bevarade i Skåne och samtliga är fristående, fyrsidiga, brädklädda stolpkonstruktioner, täckta med pyramid- eller sadeltak. Kartorna från 1696 stödjer en sådan beskrivning även för Glimåkras klockstapel då och det finns uppgifter om att det hade spåntak och fyra homejor för ljusinsläppet i klockvåningen.³⁵

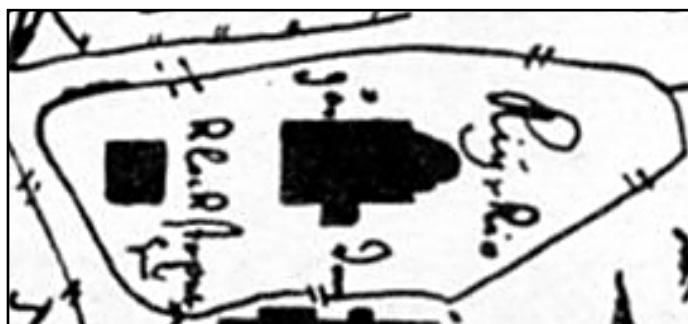

Bild 5. Detaljer på kartor från 1696. Det södra vapenhuset och det smalare koret framgår tydligt, medan absiden inte syns lika tydligt på den första. En kvadratisk klockstapel finns på plats, och typiskt för tiden var den klädd med bräder. En bevarad vindflöjel från 1686 kan indikera när den tillverkades eller renoverades. Även om det rödaktiga taket kunde indikera tegel, har kyrkan ännu haft spånbeklädnad av ek. Möjligen har den varit rödtjärad eller rödmålad ovanpå tjäran. Ytterväggarna tycks ännu ha saknat vit puts.

²⁸ Karlson 1972:29 och Ranby 2016:125.

²⁹ Johnsson 1938:6.

³⁰ Karlson 1974:21. Det tycks ha skett ett skifte av synen på dopfontens placering just vid den här perioden. Tynell vol IV:128.

³¹ Karlson 1974:21.

³² Denna lösning finner vi t.ex. i Blentarps kyrka, dock ett århundrade senare. Lindahl 2015:168f.

³³ Karlson 1974:21.

³⁴ Johnsson 1938:6 och 1979–80:19f, samt Ranby 2016:95 och 132. Det finns en uppgift om att Roloff Andersson också var begravd där, men han dog 1828. Dock lär han vara begravd med de andra under nuvarande sakristian.

³⁵ Nilsson 2015:132 och Karlson 1974:22 och 1976:30. I den senare artikeln hänvisas till en 1800-talsritning av Åkarps kyrkas

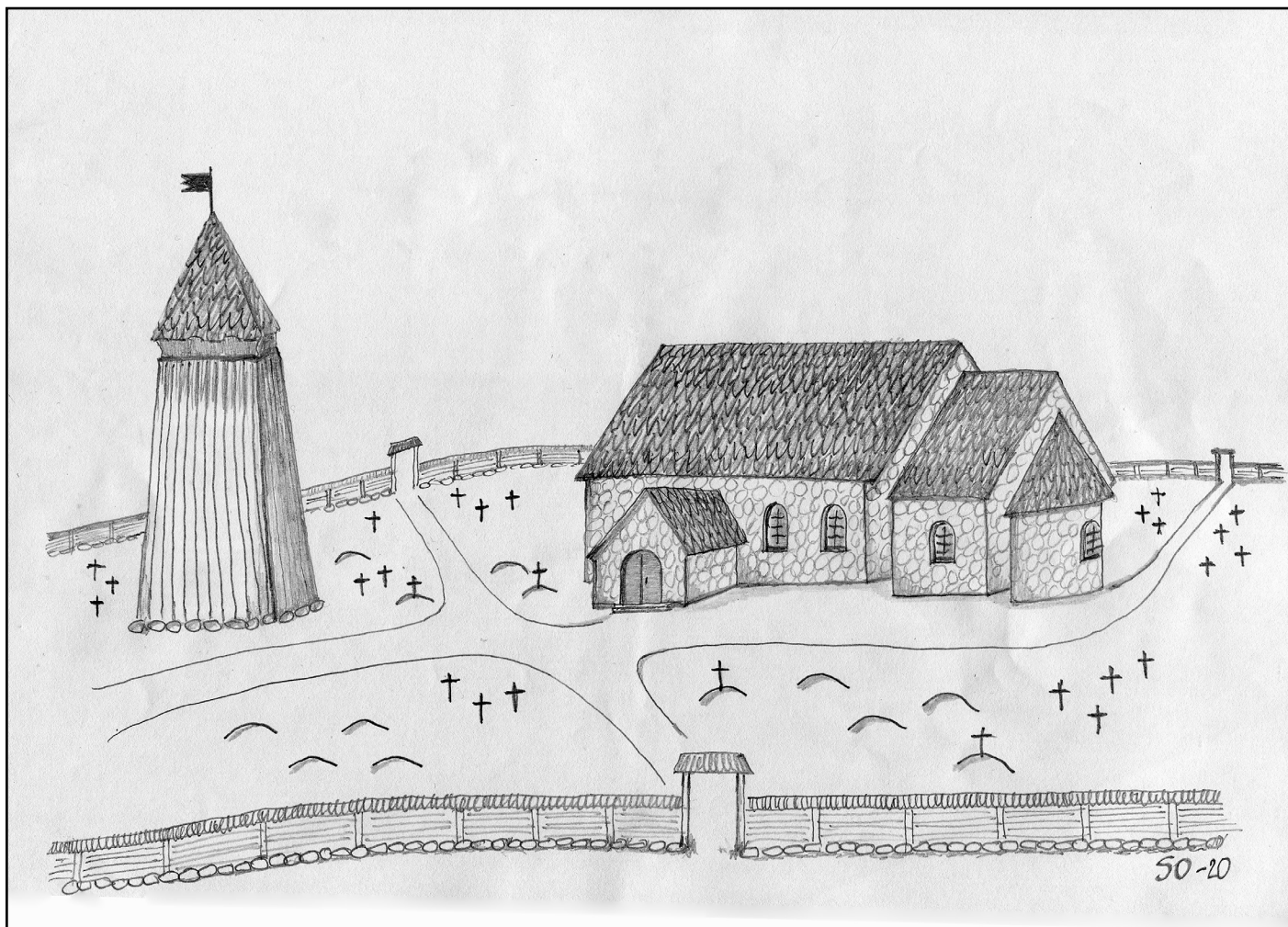

Bild 6 Ungefär så här kan kyrkan ha sett ut omkring 1696. Vy från söder. (Tecknat av Sven Oredsson.)

1700-talets tillbyggnader

Socknens befolkningsökning hade gjort kyrkan för trång, vilket föranledde en rejäl utbyggnad (8 x 9 meter) på nordsidan under slutet av Paul Enertsens period som kyrkoherde. Detta hade föreslagits redan i granskningen 1698. Liknande lösningar finner vi i många andra medeltidskyrkor vid denna tid, som exempelvis i Hjäsås kyrka lite senare. Utbyggnaden kallades för "nykyrkan", vilket var en vedertagen term för en sådan. Såväl ovanför porten som på nykyrkans vindflöjel (numera på en byggnad i Broby) angavs året 1706, vilket alltså är året då den kom till.³⁶

Samtidigt verkar den gamla läktaren i långhuset ha byggts om eller i alla fall försetts med ett nytt skrank. Läktaren var byggd i vinkel. Kyrkoherde Collins mått i

rapporten från 1828 förvirrar, men jag har försökt följa dem på min skiss. Den skulle vara 10 alnar bred (nästan 6 meter), vilket ger ett utrymme för en trappa bredvid. Den verkar rentav ha haft två trappor. Framtill var den 4,5 alnar (2,67 m), vilket kan höra ihop med var den anslutit till den tidigare "nya läktaren". Längden längs ena sidan sägs vara 7 alnar (4,16 m) och på andra 6,5 alnar (3,86 m). På läktarskranket fanns målningar föreställande Jesus, apostlar och profeter, samt året 1708.³⁷

I nykyrkan byggdes också en läktare, kallad den lilla läktaren, som verkar ha ersatt den tidigare "nya läktaren". Nykyrkans hela bredd fylldes av läktaren, men i Collins beskrivning framgår inte hur långt in i byggnaden den sträckte sig.³⁸ Det är troligen nu som det smälare koret breddades till samma bredd som långhuset.³⁹ Förutsatt att min tidigare beskrivning av predikstolens

klockstapel, vars utseende påminner om avbildningarna från Glimåkra 1696. Åkarps stapel saknar dock spåntak. Klockstapeln i Åkarp har tjänat som förebild på ritningen på bild 6.

³⁶ Johnsson 1938:4, 1979-80:19, Karlsson 1973 och Ranby 2016:86-87, 130-131. Förslaget om en nykyrka 1698 berörs i Karlson 1974:21.

³⁷ Johnsson 1938:4, 1979-80:19. I Hjäsås finns en sådan läktare som kanske kan ge en uppfattning om hur det såg ut i Glimåkra. En läktarbarriär med liknande målningar finns t.ex. i Konga kyrka, men är kanske något senare. Två trappor nämns i Glimåkra Kyrkiostohl, LI:1 (1741-1828) Bild 1760. Kanske utgick de från mittgången åt vartdera hållet. På den planritning jag haft att tillgå är läktaren ritad i en kraftigare vinkel.

³⁸ Johnsson 1938:4. Benämningen "Lilla läktaren" används 1823 i Glimåkra Kyrkiostohl, LI:1 (1741-1828) Bild 2580.

³⁹ Breddningen verkar inte vara genomförd på kartorna från 1696, men på kartan från 1810. Några noteringar i räkenskaperna för breddningen hittar jag inte heller efter 1740. Det ger ett troligt spann för förändringen till 1696-1740.

placering är korrekt, så flyttades den nu ned i bänkraderna så att även de som satt i nykyrkan kunde se och höra prästens predikan. Den nya dopfunten av trä placerades säkerligen i koret och då förmodligen på den norra sidan.⁴⁰ Över den lär en baldakin ha hängt.

1741 flyttades och renoverades klockstapeln. I räkn-skaperna framgår det att den hade två trappor.⁴¹ Två år senare byggdes en sakristia norr om koret. Samtidigt

tjärades taken (fortfarande spåntak) och muren rappades, spacklades ("späckades") och vitkalkades.⁴² 1746, i samband med att den då intilliggande prästgården helt brann upp, skadades även delar av korets tak. Det släcktes av de då i kyrkan församlade kyrkfolket.⁴³

1752 fick kyrkan en orgel med 10 stämmor som placerades på den stora läktaren. 1755 målades såväl orgeln som läktaren. Det är oklart om detta är kyrkans första orgel.⁴⁴

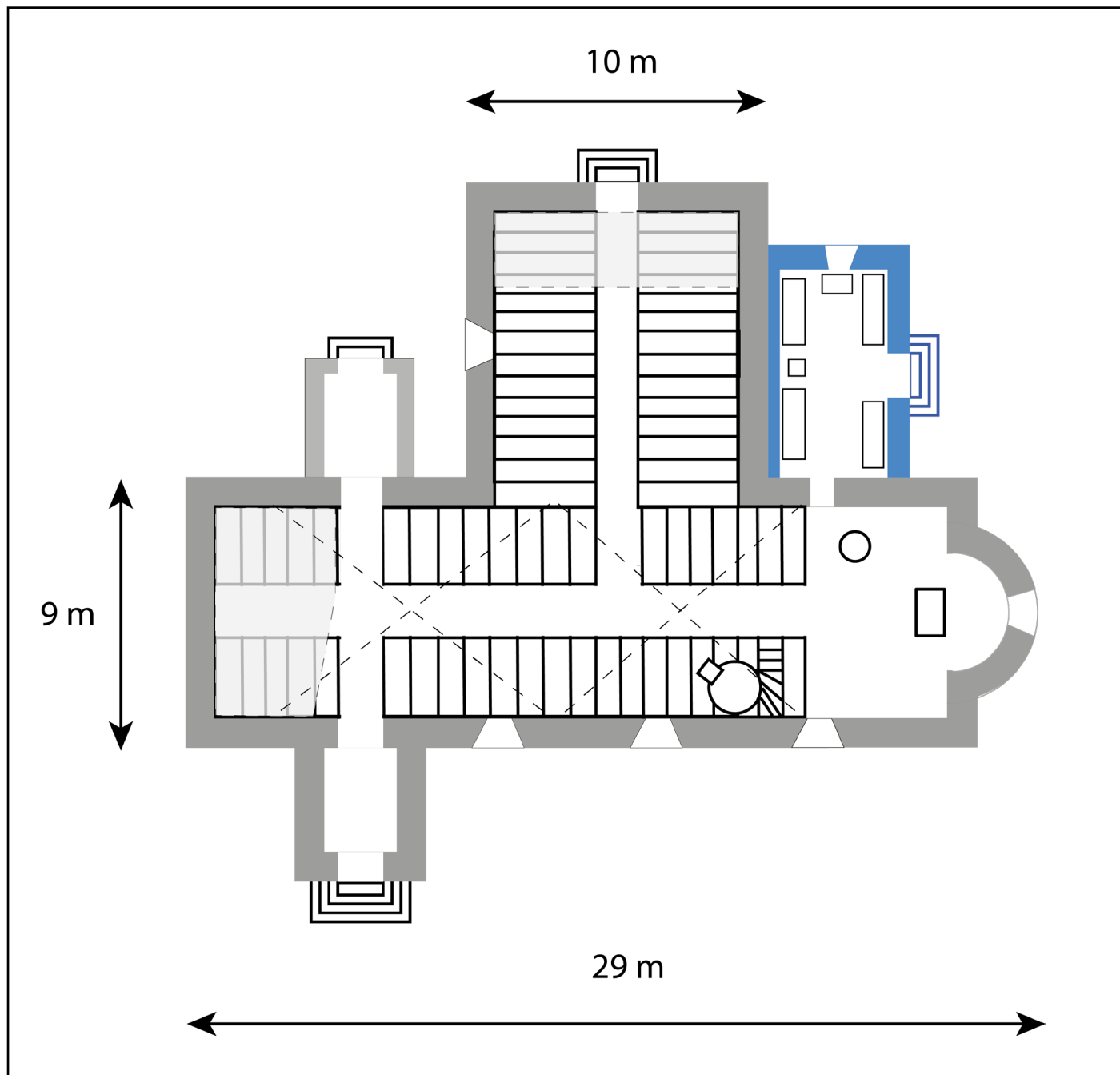

Bild 7. I och med tillkomsten av nykyrkan 1708 flyttades predikstolen ner i bänkraderna så att alla kunde se. Den då nya dopfunten från 1698 bör ha varit placerad i koret. Den sneda vinkeln på den västra "gamla läktaren" kan bero på att den i nordändan tidigare anslöt där till den nu rivna "nya läktaren". Blå markering: Måtten på sakristian som byggdes 1743, bygger helt på den äldre planritning jag har haft att tillgå som sägs visa hur kyrkan såg ut omkring 1800.

⁴⁰ Tynell vol IV:128.

⁴¹ Glimåkra (L) LI:1 (1741–1828) Bild 70.

⁴² Glimåkra (L) LI:1 (1741–1828) Bild 130.

⁴³ Glimåkra (L) CI:2 (1729–1751) Bild 1290 / sid 124.

⁴⁴ Byggt av Gustaf Gabriel Wolthersson, som stannade som kantor. Organisten Christian Wenster d.ä. i Karlshamn besiktigade

Det tidigare spåntaket ersattes i olika omgångar under 1700-talet med ett blytak (såsom Lunds domkyrka ännu har), vilket var vanligt i Danmark och Skåne. 1763 täcktes kortaket och taket över absiden och förmodligen resten av taket 1769 och 1774. I samband med detta (1769) sattes också en krona upp på taket och under det med förgyllda siffror och bokstäver, årtal och Gustav III:s namn.⁴⁵

År 1754 hade det blivit förbjudet att nybygga klockstaplar och den gamla verkar ha varit i för dåligt skick för att renovera. Därför revs 1773–74 delar av taket i väst, murarna höjdes där med fyra alnar (ca 2,4 m) med murtegel, och på dessa monterades ett trätorn för kyrk-

Bild 8. På en karta från 1785 ser vi de fem gårdarna i Glimåkra by, samt en sjukstuga. Vi kan nu också se att kyrkan har torn och är vit.

klockorna. En liknande lösning kan ses i Örkelljunga. En trappa inuti det nya tornet, på dess nordsida, konstruerades också. Kyrkan vitmålades igen, denna gång både på utsidan och insidan.⁴⁶ Troligen var det först nu som valvmålningarna övermålades. (Ofta tros medeltida takmålningar ha målats över i samband med reformationen i ivern att rensa bort allt ”katolskt”, men det skedde nog bara undantagsvis. Det var ofta först på 1800-talet detta skedde då den tidens ideal innebar vita ljusa rum. Det är därför möjligt att målningarna aldrig övermålades i Glimåkra och att målningen på insidan 1773–74 endast omfattade väggarna.) Den gamla obrukbara klockstapeln såldes 1775 för 30 daler.⁴⁷ Tornet och dess luckor målades röda 1786.⁴⁸

Kyrkan revs under vintern 1836–37 och den nya byggdes 1837–39 och var klar för invigning 1843. Man

övervägde nog en sydlig nykyrka, men den gamla kyrkan var i dåligt skick.⁴⁹ Delar av tornet i den gamla kyrkan kom att ingå i grunden till den nya kyrkans torn. Förmodligen var det på denna underdimensionerade grund som den nya kyrkan fick klara sig utan överbyggnad på tornet. Det är en helt annan historia.

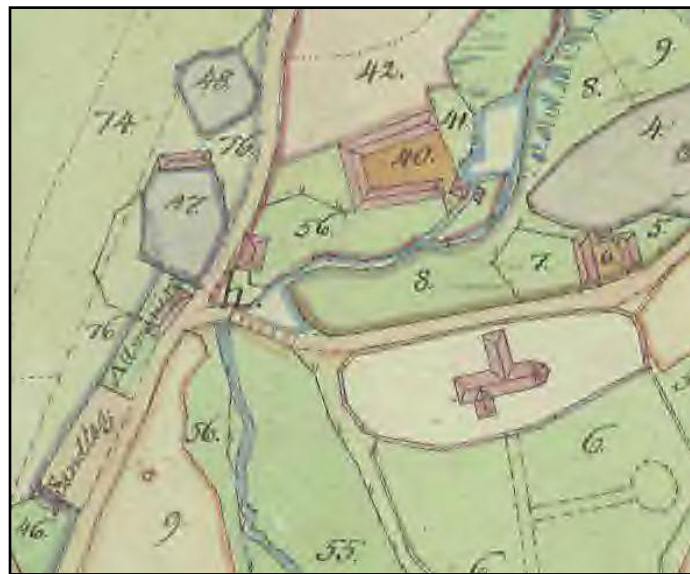

Bild 9. På denna karta från 1810 syns kyrkan igen. Nykyrkan syns tydligt, men tornet, norra vapenhuset och sakristian har inte synliggjorts.

orgeln. Glimåkra Kyrkiostohl, LI:1 (1741–1828) Bild 410. Se även *Göingeminnen* 1938, sid 61. Notera att det står ”nytt orgelwärk”, vilket antyder att det funnits orgel tidigare. 1793 talas också om nedpackandet av den gamla orgeln och på så vis frigjort utrymme. Det syftar nog inte på orgeln från 1752, utan en tidigare. Jag ser dock inga underhållskostnader för orgel före 1752. Se även Glimåkra Kyrkiostohl, LI:1 (1741–1828) Bild 1760.

⁴⁵ Glimåkra Kyrkiostohl, LI:1 (1741–1828) Bild 940f och 1270.... Jfr *Göingeminnen* 1938:61 (avviker något rörande årtal).

⁴⁶ Glimåkra Kyrkiostohl, LI:1 (1741–1828) Bild 1250.

⁴⁷ Glimåkra Kyrkiostohl, LI:1 (1741–1828) Bild 1310.

⁴⁸ Glimåkra Kyrkiostohl, LI:1 (1741–1828) Bild 1630.

⁴⁹ *Göingeminnen* 1938:12f, Westrup 1957:24.

LITTERATUR

Glimberg, C.-F. Glimåkra kyrkby i äldre tid. I C.-F. Glimberg, red. *Glimåkraboken II: Bygden och Sparbanken*. Kristianstad 1967:99–110.

Glimåkra kyrkas historia från 1740 till 1826. I *Göingeminnen 1938. Två kyrkor jubilerar. Glimåkra – Örkened*. Hässleholm 1938:60–62. (Ingen författare angiven.)

Görnebrand, John. *Kyrka och församlingsliv*. Glimåkra.

Johnsson, Pehr. Glimåkra gamla kyrka. I *Göingeminnen 1938. Två kyrkor jubilerar. Glimåkra – Örkened*. Hässleholm 1938:1–9.

– Glimåkra andra gamla kyrka: Innan den nuvarande. (Med kommentar av Uno Oredsson.) *Sockenbladet Hösten-Vintern* 1979–1980:19–21.

Karlson, Torsten 1971. Göinge kyrkorna under krigen på 1600-talet. I: *Göinge Hembygdsförenings Årsbok* 1971:6–16.

– Göinge kyrkorna 1619–20 samt 1665. I: *Västra Göinge hembygdsförenings skriftserie XX*. 1972: 27–47.

– Glimåkra nykyrkas vindflöjlar. I: *Göinge hembygdsförenings årsbok* 1973.

– Göinge kyrkorna under 1600-talet. I: *Göinge Hembygdsförenings Årsbok* 1974:9–51.

– Göinge kyrkorna byggnadsskick under 1600-talet. I: *Västra Göinge hembygdsförenings skriftserie XXIV*, 1976:25–33.

Karlsson, Mattias. Kyrkorna under äldre medeltid. I Markus Dahlberg & Ingrid Sjöström, red. *Skåne: landskapets kyrkor*. 2015:39–110.

Lindahl, Göran. Kyrkorna 1550–1760. I Markus Dahlberg & Ingrid Sjöström, red. *Skåne: landskapets kyrkor*. 2015:165–202.

Lovén, Pehr; Nilsson Martin P. (1961). *Om Göinge - Akademisk avhandling under presidium av Sven (Lager) Bring framlagd för den filosofiska fakulteten vid Lunds universitet den 17 april 1745: översatt från latin med inledning av Martin P:n Nilsson*. Hässleholm.

Lundberg, Torsten (1978 [1934]). *Pehr Lovéns Gothungia från 1745 och Carl Linnæi skånska resa 1749*. Tyringe: Göinge-bladet.

– *Bilder och blad ur Glimåkra sockens krönikabok I*. Tyringe 1964 (1927).

– *Bilder och blad ur Glimåkra sockens krönikabok II*. Tyringe 1965 (1925).

Nilsson, Ing-Marie. Härskarsymbol och högsäte – om betydelsen av västmarkeringar i romanska kyrkor, *Meta* 2003:31–49.

– *Mellan makten och himmelriket: perspektiv på Hallands medeltida kyrkor*. Department of Archaeology and Ancient History, Lund University, 2009.

– Kyrkorna under yngre medeltid. I Markus Dahlberg & Ingrid Sjöström, red. *Skåne: landskapets kyrkor*. 2015:111–137.

Ranby, Caroline. *Vård- och underhållsplan för Glimåkra kyrka*. Nyhamnsläge 2016.

Tynell, Lars: *Skånes medeltida dopfuntar*, 1–4, 1913–21.

Westrup, Folke. *Socknen och dess kyrka*. Hässleholm 1957.

KÄLLOR

Kartor:

Glimåkra nr 1–5, 1696, Lantmäteristyrelsens arkiv, lms-K35-21:1

Glimåkra nr 1–5, 1785, Lantmäteristyrelsens arkiv, lms-K35-21:2

Glimåkra nr 1–5, 1810, Lantmäteristyrelsens arkiv, lms-K35-21:3

Tre kartor av Olof Rysell från 1696 finns delvis återgivna (avritade?) i Glimberg 1967:100 (Geometrisk Charta Öfwer Glimåkra Kyrckoby) och Lundberg 1965:73.

Övriga källor:

Glimåkra Kyrkiostohl (1741–1828). Räkenskaper tillgängliggjorda hos Arkiv Digital (Glimåkra LI:1).

Collin, Martin Elmer. Brev till Vitterhetsakademin 18280417 (18300909?)*

Planritning över ”Glimåkra kyrka o 1800”. Saknar uppgifter om upphovsman och datum för själva ritningen. (Detta är troligen en efterkonstruktion från slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet. Se bilaga!)

Räkenskaper förvarade i Rigsarkivet i Köpenhamn om kyrkans dåliga skick 1619 efter att den blivit bränd av ”rigens fiender”.*

* Dessa källor har jag endast granskat genom sekundärkällor.

Bilaga: Ritning över Glimåkra kyrka omkring 1800. Upphovsman och datum för ritningen är okänd.

